

Солун 1925
чылдың август
31-де үнүп
ээлээн

ШЫН

№ 23 (14747) 1992 чылдың февраль 4, вторник | Чагыдар өртөө 10 көп. Салдар өртөө 30 көп.

ШАГАА-БИЛЕ,
ЭРТИН ЧАҢЧЫС ЧЕР-
ЧУРТТУУЛАРЫНЫС!

КАНДИДАТТАРЫНЫ ДЕПШТКЕН

ШАГААН-АРЫГ. Тыва Республиканын Президентинге кандидат депшадерини хуралы районун төн өнөлгөсүнө болган.
Россия Федерациязынын алдынкы эмчон А. Т. Балган сөс алган, Тыва Республиканын Президентинин кандидатына республиканын салдарылаштырыла күрүне компаниянын чыгыне директору Байр Тлодошевчи Санчын депшадерини ол сандалган. Тыва Республиканын Президентинин албан-түлгөзүлгүнү күрүнеде шыдаар экономика талазы-биле билигил, арга-дуржулгазы улуг кижиз дээрини ол демдегелээн. Эмчипини сапалын өскө өшөөрү деткелен.
Шагаа-Арыгынын район эмчелесинин коллективин Тыва Республиканын Президентининге кандидат кылдыр Б. Т. Санчын депшадер дугайында шиптирин хүлээп алган.
(Бистик корр.).

«КИРЖИРИН МАНАП ТУР БИС»

«Моон курунда ССРЭ-ге турган спортчулар Аалберманьге болур Кышын XVI олимпий оюнларына киржир талазы-биле кандидат-лаа бергелешкин чокка бүгү программаларга киржир эргелиг. Моон сорулган болза, спортчуларга дуулажыры, оларын камгалаары. Моон курунда ССРЭ-нин спортчуларын Барселонга чоралып шыааш, Аалберманьге келгеш, олимпиаданын тутуну алаа-биле чыскаалган уени конушт өөрчүтүг. Тивлекчилерге тураскаалып Олимпий гимни ырладыр»
Ол дугайында Москвага болган пресс-конференцияга Бүгү-дегелешкин олимпий комитетинин президентини Хуан Антонио Самаранч чугаалаан.
«Россиянын Президентини Борис Ельцин-биле спорт дугайында чугаалааштын—деп, Самаранч уламчылаан.—Ол дээрге мезээ өөрчүтүг болган сохун учуражылга болду. Авторитеттинге ажаыдактын ичин боудуун чуртунга спортту кужу-дур талазы-биле сагыш салып турары дээрге олимпий шип-чөшкенинге улуг дуза болур-дур» —деп, Самаранч демдегелээн.
«Ычанган Россиянын спортчуларын Кышын олимпиадага киржирин манап тур бис»—деп, Х. А. Самаранч чугаалаан.
(Бистик корр.).

45 ХУУ ЧЕДИР

Январь 31-нин солунуна «Биртектер канчаар өшү турар-дыр» деп агаас өтөттү парладага конференциянында бергес бис. Инаа чамдык сан-чугаайлар номчуучуларга чедир бидеимей турарын барымдаалаан, база хатаа бичин тайлыыр кылды каары чугула деп өрдүвүс.
Кир сөөрткес баранарга дамаарыштыр немере-лини көвүдеди көргүзүшкен. Ону бижээшкенде бодуучулар болза, бараан бүрүзүне немерелер 45 хуу чедир болур: садып алган өртөө—28 хуу + садык немерелери.
Кандык-лаа санары көргүзгелге, нигиин-биле өртөө өтүлдөй канчаар-лаа өргөжөк, улуг дээрин каракта көстүтүрар. Бир эмес өртөө өтүлдөй, баш бурунгаар болган казыны дег, бараан бүрүзүгө-зиге дөгүжө чедир болза, түр кала шыдажып болур. Ыччалза-лаа байдал, болад турганымдан оранок нарык болганым эскербес аргамас чок.
(Бистик корр.).

ШАГДАН ТУРА ДОЙЛУТ

Шагдан тура чаңчыл
Шагаа дөйюу уткуп,
Артыш, саын салып,
Арбын чоңум чымылды.
Эрткен чылгы хөвни
Арыг харга кактап,
Эки хүн дээш хөглен,
Арнын харда чуңду.
Чагай чолду күзеп,
Чалбаргылап алгаш,
Белек-селек солчуп,
«Бертинерде» динти,
Кадыр ийни куду
Калбак хөмнер
чаткаш,
Улуг, биче чир-шоң
Улай сүржүп батты.
Өгбелери баштап,
Өгжө кирип дойлааш,
Хамык оюн чарлап,
Хандыкшылы кыпты,
Кажык адып ойнааш,
Караа көскү тилээр.
Тергенин солун оюн —
Төвөк, багны көргөр.
Шыдыраалаан эрлер
Шыгымы, шыгымы
көжүп,
Удур-дедир чижип,
Учуп чадап орлар,
Хей-ады сурлуг,
Херээженнер омак,
Самнап, ырлап турда,
Сагыш, чүрек
мөгзүүр.
Шагдан тура дойлуг,
Шагаа черле онза.
Баштак, чылгы сөстөр,
Байырлалды чүглээр,
Делгер-оол ООРЖАК

Республиканын хамаатыларынга

ЭРГИЛДЕДЕН УЖУЛБАС

Сөөлгү хүнерде бистик республикада 200 болган 500 рубльдиң акшаларын күш чок апараның дугайында дамчыр чугаалар дырган бооп, чер болганда тарай берген.
Ол шипи бе азы шипи эвес бе дээриниң дугайың номчуучуларга чугаалап берин РСФСР-ниң Төп банкының Тыва Республика талазы-биле Кол эргелешкин начальниги В. А. БАДУЛИНДЕН бистик корреспондентиниң дилээн. Оң чугаалааны болза:
— 200 болган 500 рубль акшаларын ажаылгадан үндүрүп, эргилдеден уштуруң дугайында дамчыр чугаала кылдыр-даа үндөзүн чокка оңурунга конушт дүрген тарай берген хараадан чык. Россиянын Төп банкында-да, Россия Федерациязынын кааза-лаа бо айтыры талазы-биле шиптир хүлээп албааны диндадыр.
Ычанган ол айтырыгтан акша демдектерини кадык-даа бүгү организациялар төлөвирге хүлээп алыр учурлуг. 200 болган 500 рубль акшаларын хүлээп алыр чоруктан ойталаарын моон соңгаар болдурбазы-биле Садык министерствозунуң болган республиканын хереклекчилер нийти-лелиниң садык точкаларының шуптузунче 200 болган 500 рубль үнелиг акшаларын хүлээп алырындан ойталаан садык ажаыдакчыларыңа хууда харысалга хүлээдириңиң дугайында чоңуур айтышкыны берген.

ШУП. Суурнуң чурттакчы чоңу Тыва Республиканын Президентининге кандидатты депшадер талазы-биле хуралды эрттирген.

Хуралга чүвө чугаалаа эштер Тыва Республиканын, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ш. Д. Ооржактын амгы үеде ажал-чорудулазын деткип, тодаргай үнелдеди бербишаан, оңу Президентинин кандидатына депшадер. Анаа Президентинин кандидатынын деткиме болуң тургускан, удурткучуна Сүрү Дамды-оолду сонгаан.
Ук депшадилге хуралында 500 ажык кижиз киришкен, оларын чамдык Шубунуң кадыкшыга аколанышын башкылары болган ажилчынары.
Арбай-оол КАНЧЫР.
Бай-Тайга район.

ЭЛЭЭН КЫЗЫРЫЛГАН

Республиканың корум-чурун болган эрге-хоойлу камгалаар органдарының, а ол мышкаш хой-ниятиңиң кылды чоруткан ажилдарының түдөлүкү кел-херек үүлгөшкениниң, мышкынаар херектер элээн кызырылганы Тыва Республиканың Иштиниң херектер министрствозунуң чыл-түдөлүгө холбаштыр демдегелээн.
Демдегелеттинген кем-херек үүлгөшкениниң саны республиканың он бир районунда өрткен чылдындыңдан кызырылган. Кудумчуларга болган өскө-даа хой-ниити чөрлеринге корум-чурум үрээр чоруктар өвөө-жээн, чоңуң бот-боттарына бүүрүжери бижиккан, хостуг чөрлерге болган караңгы үелерде коргуп-сестир чоруу эвөөжээн. Ыччалза-даа хамаатыларың хуу өнчү-хөргөзүшкени болган мал-маганы оорлар чоруктар көвүдөп турар. Чижээ, Кызыл хоорайда, Каа-Хем, Танды, Өвүр, Тожу районнарда квартира оорларын, а Кызыл, Каа-Хем, Монгун-Тайга, Танды болган өскө-даа чамдык районнарда мал оорларының таварылгалары көвүдээн.
Тыва Республиканың Иштиниң херектер министрствозунуң коллегиязының хуралында ол бүгүңү демдегелээш, моон сонгаар кем-херек үүлгөшкениниң удуур демиселди күштөлдир тодаргай хемчегелерни айткан шиптирини хүлээп алган.

КЫРГЫС ИДАМНЫҢ КУБОГУ ДЭЭШ

Эрзиниң Нарын школазының спорт залында Ада-чурттуң дайынның киржикчизи Кыргыз Идамның кубогу дээш спорттуң ийн хөвриниң Эрзин болган Тес-Хем районнарын спортчуларының маргылазы болган.
Баштай хол бөмбүңү маргылааы эгелээн. Анаа эр 5 улустуң 7, хөвөөжениниң 5 командазы киришкен. Районнарын тус-тус сохоттарында келген командаларына келгүчүнери ийн хүн иштинде шаңаалды чөрлер дээш кызымаккай демиселкен. Оң түдөлүкү оодлардан «Нарын» сохоттуң, а хөвөөженилерден — Эрзин суурунуң төлөлекчилери тилешкин болган.
Ужен ийн шиптиден мөгени хүрежи база дына солун эрткин. Эрзин суурда авто-

БОЛУУШКУННАР ФАКТЫЛАР, МЕДЭЭЛЕР

СОЛУН ЧУУЛДЕР НЕМЕЖИР

Демократияның болган ажык-чарам чоруктуң үеинде, кыял бүгү чуртта мышкаш, бистик республикада хүн бүрү чаартылгалар бооп турда, республиканың Алдан-Маандыр аттыг чурт-шиччел музейе сонуургал улгаткан.

Оң бир тодаргай барым-дазы —эртик чылын ол төөгүдү төшкө кээп чоранарыны сааның мурнуку-зундан хой болган, музей-ниң кылды чоруткан аңгы-аңгы темалык хемчегелерин чоңуу калбаа-биле хаара тутканы болур. Нийтин-биле барык чүс муң кире кижиз музейге кээп, оон эртем-деинерини лекция, беседа-ларын дыңдап, чаа дөлгир-лерин сонуурган көргөн. Ол мышкаш музейнин ажаыдакчылары анаа келген кижиздерге 2103 экисууряны организастан болган оларга 30.663 кижиз киришкен. Инаа-бүрү массалык хемчегелерден аңгыда, үнүшкүнүг дегелешкени база кылган болган оларын 17.280 ажык кижиз көргөн.
Музей сөөлгү үеде төөгү
(Бистик корр.).

Кадыкшыл дугайында

НЕГЕЛДЕЛЕРНИ ХҮЛЭЭП АЛГАН

РСФСР-нин кадык камгалаа ажилдакчыларының Тывада профиле рескомунуң элчелгил пасуну болуп эртен.
Рывокче шипчишкени үе-зинде эмелге ажилдакчыларының эргелерин болган эргелектерин камгалаа талазы-биле кадык камгалаа ажилдакчыларының профилелиниң чорудуп турары ажилдарының талазы-биле анаа рескомунуң даргазы Е. В. Чернигович кылган. Чурт берге байдалла турар турарын, бараанарын өртөн улгаттырып, артерист-ни хостуг салымканын үе-зинде чоңуң амыдырал байдалың улам нарылап турарының дугайы болган кадык камгалаа ажилдакчыларының илетиңде үеде үеде ажаа камгалаарының дугайы илетиңде-даа, ажаа санаа бергенер-даа чугаалаа турганар.
Республиканың бүүрүлгелеринде, албан келеринде байлаа дык бергелде, инаа кемден. Бертинчикиниң ичин салы улум өшү, күш-ажыл камгалааның талазы-биле кичээлге эвөөжөл турары мө-

КУРАЙ, КУРАЙ

ШАГАА-БИЛЕ, ЧОНУВУС! Мындыг сөстөр-биле Бот-догунаан Тываның улусуң намызын тургузуку болуп болган намың бирги улуг чымылга бадмылаан оң политчөвүлелиң келгүчүнери Чоң чүктүг календарын ёзуугар Хой чымын үдээр, Мечи чымын уткуур бистик улуг национал байыр-ламымыс — Шагааны таварыштыр тыва чоңга изит байыр чедирин, мейди-чагай болурун күзеп турар-лаар.
Хой чымын шагдан бээр чоң эки чыл деп санап, агаар-бойдус чымык, аш-чөм элбек, ол чымын төртүңгенин ийин аас-кеңигин болуп деп көрүп, билип тураан болгай. Ам үден чорарыммыс Хой чымы берге-даа болза, нигиин-биле чоңга байга база болбаан деп бо-лур. Экономика сандарып, аш-чөм, бараан өртөө уйд-галып, чоңуң социал байдалы баксырап турар үеде манатар чүвөңи чоңушкы. Ыччалза-даа республиканың Дээди Советиниң, Министрлер Чөвүлелиниң, коюуң-сумуларда улус депутаттар Советтериниң чоңуң амыдыралың, социал хандырылганың экинжиде дээш кылып амылдап турарын көрүп, демдегелесе аргажок. Рывоктуң экономика-да араг амыл-агыллар, хуу фермалар, биче бүүдүрлелер, каттыкшышкынар болган өскө-даа бо үеңиз экономикаңиң структураларының тыптып турары амыдырал экинжиде бээр деп бүүрүлдү бисе берип турар, Эрткен Хой чымында

ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛ

Тыва улустун шаандан тура сагып келген чагай чаңчылы — Шагаа байыр-лалын Өвүр районуң Хандагайты суурин чурттаачылары организастык комитетини тургускан планын ёзуугар эрттирген.
Февраль 2-де «Энин, Шагаа» деп уруглар байырлалы болган. Анаа Шагаага хамаарышкан оюн-тогулаалар, спортту маргыладалар орайга чедер уламчылаан. Кежээ Култура бажыныга районунуң уран-көрүнү тыва улустун чам-чыларынга, ёзууларынга тураскааткан концерти чымылган көрүкчүлерин сонуурга-лы хаймыктырган.
Февраль 3-те сууриң Нарыйралы стадионуңга баг кагарына, чаа адарыга, төвөктөрүнге, чугулаарына, «Ас-как-Кадай», «Согур-Аа» деп бүүрүгү оюннары болган өскө-даа спортчу маргылааларын организастан чоруткан. Ол-ла хүн култура одагыга тыва улустун чамчыларын, ёзууларын сагып байырлаан кезээниң киржикчилерине Хандагайты көдөз Советиниң даргазы Зазар Ооржак, Эрээл сөстөр-биле Мадон Монгун байыр келерин чүвө чугаалап, Шагааның Мечи чымында бүгү таламы чедикши-кинери күзөң.
Шагаа хүнүнде сууриң чурттаачылары дөргүл-төрдө айыл-биле бажынарныга байырлаан дээрини Култура бажынының директору Валерий Лаа бисе диннапкан.
(Бистик корр.).

төртүңгени ол чаа бүүдүрлел чөрлөр, хой-ниити организациялар, оларын аразында Тываның улусту намы хөгжүлдөйт, аас-кеңигин болуп деп идеяп турар бис.
Мечи чымын чоң аар-берге чыл деп көрүп чоран: хар улуг, мал-маган, тутка-дык кымын-даа, чайын-даа соок болуп, ол чымын төртүңгенин киниге улуг-ла аас-кеңиге таварышпас, мычал-за-даа аас-кеңиге чок чорук ол база таварышпас! Ам бо келген Мечи чымын уткууп тура, чоңуң эрте-бүрүңүндан бээр көрүп, билип келген демдегелени сагып болдыры бисе артык эвес. Шынап-ла, берге чыл боор деп турарын көрүп тур бис. Ычанган бүгү чоң сыйрып наттыжып, анык, мырган чок аныл-иши чорукче кирбес болузувса, амыдырал байдалымыс экинжиде берге. Бөсөөртен аш-чөм чорукчун дилеп, дашкың күрүңелерден аар-саар белек манап олурар болузувса, Тываның экономикаңиң бот-догунаан чорунуң чедип ап

Калин-оол КУЖУГЕТ.
Бот-догунаан Тываның улусуң намының политчөвүлелиң даргазы, эртем ажилдакчысы.
Гонорарың «Шыңга» артырарын диледим. (Авт.).

даа талазы-биле берге байдалларда чурттан турар ажилчылар бо адырал хой дээрин илгемге санаа бергенер чугаалап, чаккын талазындан оларын ажилчы донтаамал кичөөңей салдынган турарың чугуламы демдегелешер.
Эвезүн намын-биле рывокче канчаа кирери? Ычанган эде эмелге ажилдакчыларың эмелден база чөптүң иккин кыдыкшылың дугайында сагыш салымканын күрүне боудуң сохунга алган азы

кырынга боттадырар үе келген-дир. Бараанарын чедик-лес өртөн ажил улгаттыра, оон чорун азы улгаттыра, чижик чорук-биле салдарына база олар удурткан-лар.
Республиканың кадык камгалаа ажилдакчыларының кирдикчилери республиканың профилелиниң пасуну чорутканга, профиледе ТК-мынга негелделерин күзөп алган.
Маандыр-оол КАЛЧАН.

«ДУК» АССОЦИАЦИЯ СҮРТЕНЧИГ ӨРТЕКТЕР

Хэй, өшкү акыл-агыйлым совокоттарын директорлары, специалистери чыгып, дүктү бодобурадыр болгаш сайгарар ассиацияны тургузарымын дугайында чугаалам кылганар. Бо улааза совокоттарын уауртукчулары ассиацияны тургузар дээн агеэлэшкине кончуг оваарымчалыг, хамаарылгалыг болгашын демделээр апар. Чүге дээр 1988 чылда өшкү чөгү болбаарырадыр «Мокер» деп каттыкышынышты тургузуу, харында итали бугурулуелер-биле харылаалар тудуп, кады акылдар деп турган. Оон чүгү-даа үймөй барган, апаз кирген совхозтар кург чеге мучу-мур булбун дагыр кылдыр берип, сотка олурганнар. Ам база бир чаа агеэлэшкин...

Соөлүгү үеде кижи дак адарга-ла акылдаар-даа чегре, содунар-даа арынардында, телевээр-даа көөргө, өртектел өртект, оон улгадып турары чер-чөдө бугу чоңуң сөткүлүңгө дээн турар. Кижи бугуруу дем-деси эвес болгай. Бир кижи шыдалдыг, шыраак, а өскези арай чединмес. «Бал-дырык» кирилге бо берге рынок харын ынды-ла ий-наан, канчал-чооп-лаа болза ажа боор, а «балдыры кош-мактарга» бугуруу согул ди-зе, хөөредиг болбас боор. Эң илалтыг апаз чеге түңгү пенсия база хэй уруглардыг кирилге берге-ле.

Хэй уруг-дарымыг кирил оңу демей-ле камаң-даа садып ап шыдаас. Бети дээрге Кызыл хоо-райнын төвүнде базаар бар-дыр. Ында яныз-бүрү ма-газиндерде өртектендүгү-ле карак чылгырктар. Ви-ноград, маңдыр 66 рубль, ол чагай чегнерин өртөөн кижи көрүңсөн, ала-чайгаар ырай бар-дыр. Ында амыл-даа турар сагыжыдан: «Бо бугуруу улус кайы хире са-дып ап турар-дыр?» — дээрме-ге шоолуг албас, мында-хаа ий-маңгыс кижи алыр-дыр дээр-ге-ле, билдингир болду.

«Кызыл тук» совхоз хэй дук бүдүрбей турар. Ын-чанга директору ассиация-ныг киреңне улуг-ла далашпас кижи болду. Эвээш-даа болза совокот дугу оң болуңа болбаар-ырадыр, харында оон продукция бугуруу алырын дугайында болуп турар. Эстонияда өртект-техниктиг каттыкышынышты харыл-лаа тургузуу алган. 2500 килограмм дугу оң катты-жамыкына саткан, оон өртөөне кирик-чел, амыл-амаа эвес, а дук дыраар-орту, дүктен кидик-чел ар-гыры, улуг эвес станоктар-ны, деп даараар машиналар-ны, сүт тыртар машиналар-ны дээн өскө-даа дериг, херексел аймаан алыр бол-ган. Садыккалыгыныша Абаз дөңгө-орук стан-цияныг чорудар. Ынчанга Болат-оол Ширевиян дугу бөлөктөл алган, станоктар-ны, машиналарны Абазга наван соөртүп экизирин ма-нап олтурар киж болду. Ол станоктарны, машина-ларны сөйтөрүңге, апаз ажаыдаарыга өөрөңер ки-жилерин өөрдүп чорудары-биле шилш турар. Ша-к мында арга-биле совокотун дук болбаарырадыр коопе-ративин тургузуу, чегре-на-биле дугуруу төңгү про-дукцияны бүдүрер деп шит-тирээңи.

Уруг-дарымыг шагда аны-башка куртай бергенерин харын аксыныг кеңиндиг деп боодар мен, а ам суг өлгөңер деп турарларга кайы хире бергези кижи чугаалап чамас турар. Магазиндерде чүгү бар-дыр? Харын-даа ки-жи сагымынга дайың-чаа уези-лаа кирер, курут, эгере, хос чүе ани. Каян кыдыг турганый? Ол көчүгү «Азия бейазын» радиого хуңируу чыгып чарлар. Ол суг болза, бистер дег багай улуска амаа-ла чактың суу токтур чүе-дир оң.

Хэй уруг-дарымыг кирил оңу демей-ле камаң-даа садып ап шыдаас. Бети дээрге Кызыл хоо-райнын төвүнде базаар бар-дыр. Ында яныз-бүрү ма-газиндерде өртектендүгү-ле карак чылгырктар. Ви-ноград, маңдыр 66 рубль, ол чагай чегнерин өртөөн кижи көрүңсөн, ала-чайгаар ырай бар-дыр. Ында амыл-даа турар сагыжыдан: «Бо бугуруу улус кайы хире са-дып ап турар-дыр?» — дээрме-ге шоолуг албас, мында-хаа ий-маңгыс кижи алыр-дыр дээр-ге-ле, билдингир болду.

Устундө чикектерден ассиацияны тургузарын дет-не-даа, апаз совокоттар-ны уауртукчуларыны, спе-циалистерин хамаарыла-мын аныг-апы дээрн илде-дир. Чамдык совокоттарын директорлары ассиацияга кирерин дугайында керээ-ни чарып алдылар, өскө-дөр өөрөн көөр-дүр дээн, ке-рөөлөрин хоолгаларын ал-дылар. Ындыг хамаарыла-ла дагай чүгү чок. Ки-чөңгөйгө, толтуг, акыл-шын алырларын бистиң даргаларында тыттып эгел-ээни ол-дур деп-лаа чуга-лап болду. Кол-ла чүгү дүктү болбаарырадыр тур-галары чугулаар көрүң, дук болбаарырадыр бугуруу-нуң Тывага тудар деп чамгыс шиттирге келген. Апаз балдыккал республиканың Агроулеттер эвилелеринг даргазы В. О. Очиркин өскө улус өртөө тургузуу болба-арырадыр, оон бугуруу болба-арырадыр, оон өртөө тургузуу апаз бис деп чугааламын.

Уруг акыл доогулган-дыр, оон эриңнара калба-биле улуг эгелээни ол боор чүе ирги бис. Чок, чок, акылды шугут доогулган дээр кыды-даа барында чок. Бо дээрге баштайгы көрүлдө шыжаыл. Моон соонда ре-жиссер кижиүңеринин, ке-рукүлдерин филмге ха-маарыштыр саналдарын, шугутчулдерин, а олар база мына-ла болур ужу-руу, өөрөнш көрүң, эвээш эвес чүдүлдерин эде, чедир кылдыр апаар. Дугуруу көрүл-де соонда бистиң комиссия-ныг, чамдык эпилоттарга, хамаарыштыр эвээш эвес саналдарын кирген, ам керүкүлдерден база саналдар килер болгай. Филмдин чыгып, тургузуу турар үеде артып калган пленкалар ба-ла бар, аларын чамдыкты-ры база кирер талаас. Ол эдилетер соонда Россияны Куринхоо база оңу хулаң-чур, чүгө оон соонда кал-бас эриңга үер хоолга-ларын чамгыр бис.

Хэй уруг-дарымыг кирил оңу демей-ле камаң-даа садып ап шыдаас. Бети дээрге Кызыл хоо-райнын төвүнде базаар бар-дыр. Ында яныз-бүрү ма-газиндерде өртектендүгү-ле карак чылгырктар. Ви-ноград, маңдыр 66 рубль, ол чагай чегнерин өртөөн кижи көрүңсөн, ала-чайгаар ырай бар-дыр. Ында амыл-даа турар сагыжыдан: «Бо бугуруу улус кайы хире са-дып ап турар-дыр?» — дээрме-ге шоолуг албас, мында-хаа ий-маңгыс кижи алыр-дыр дээр-ге-ле, билдингир болду.

«Будиниң» планын Г. Ч. Ширин изи-биле деткиш турду. Ырамык Соңгу чүкте Но-рильскден Хому-Аксыныг эвээш эвес машина-техника чиг-өт сөөртүр апаар. Орта чамгыс миллион эвес чамгы-дал үер. Мою ки телээри-л бол бугуруу бүдүрүп ал-бавысса-даа, ноабалт суун бүдүрерини технологияныг билбес дээн, тываларны апаар кирибей барза кан-чарыла? Мындыг ханы-дыкшынар болбас дээр ду-гайында чонга бымык мага-дылалды кыч берип болу-рул?

Уруг-дарымыг шагда аны-башка куртай бергенерин харын аксыныг кеңиндиг деп боодар мен, а ам суг өлгөңер деп турарларга кайы хире бергези кижи чугаалап чамас турар. Магазиндерде чүгү бар-дыр? Харын-даа ки-жи сагымынга дайың-чаа уези-лаа кирер, курут, эгере, хос чүе ани. Каян кыдыг турганый? Ол көчүгү «Азия бейазын» радиого хуңируу чыгып чарлар. Ол суг болза, бистер дег багай улуска амаа-ла чактың суу токтур чүе-дир оң.

Уруг-дарымыг шагда аны-башка куртай бергенерин харын аксыныг кеңиндиг деп боодар мен, а ам суг өлгөңер деп турарларга кайы хире бергези кижи чугаалап чамас турар. Магазиндерде чүгү бар-дыр? Харын-даа ки-жи сагымынга дайың-чаа уези-лаа кирер, курут, эгере, хос чүе ани. Каян кыдыг турганый? Ол көчүгү «Азия бейазын» радиого хуңируу чыгып чарлар. Ол суг болза, бистер дег багай улуска амаа-ла чактың суу токтур чүе-дир оң.

ЭЭЗИ ЧОК ЧЕР ЭВЕС

1991 чылдын декабрь 29-та үнген 224 дугаарлыг «Шын» солунда Хулер-оол Херектия «Хойлу-дур-дүмүгү сагынас апарганы ол бе?» деп чүдүң ном-чааш, дыка-ла муңгардым.

1991 чылда-ла Тандынын Бай-Хаан чанында Уургал-гай арыянында чораш, ында Красноярсктен келген улугуруу хейун кайгаан мен. «Силерин Красноярск де-вискээринде аржынар чок чүе бе?» деп айтырармын. «Чөк эвес, а кончуг хэй, чүгө мында чүрүң берге, көп кестирбес, ногаан ол-тсөн санай бастырбас» дидешер. А мында кан-дыг-дыр дээрме, бо дээр-ге: «Чериниң чүрү шына-ар» дээн каттыкышлар болду. Оң-сиген саза ба-аар турарук, чеге-даа мыш удурул, өң олтар казып ап турду, бичиң-даа шапкин-таар чүе чок, амыр чер шынажал деп. Тыва — чер-диктер чүрү эвес деп мар-гысарыма, харын Красно-дөк шынаж чүрүмдө тур-гуду алынар дээн, алдыр-бааныр. Хулер-оол Херек-тия бо чүдүң номчурумуң, «Чериниң чүрү шына-жал» дээн сөстөр сагыша азырнымыз-ла кончуг кир-ер-дир.

1991 чылдын январь 7-де үнген «Шын» аныкта-рымын Ю. Алабад дээн интервю бергеш, алгы-кеш-ти Абакаңга, алпор дүгүн Черигорскиге болбаары-ла дый алыр бис эвес. Мен ам бо кижиңерден аяк сөсти бердим. Саян амыр алгы-кеш, алпор дүгү сөөртүгү болура чүе мына-ла оза чүгүла апарган чор? Чүгө дээрге Тываның байлаан Саян артыңче сөөртүгү ам бичиң-даа бол, контрол-хи-надалдыг апарган. Бо хы-налдаан-сезинген, чакыды-шыг чогааткан каяр бол-дуор кылдыр карашып тур-мен. Хамык бичиң докумен-тилерин ол бүдүрүлгелерге кылдыр мегелеп бичээш, чүгү-даа Саян артыңче хо-суу-биле шуунтуруп эгелээ-ли-ол.

1991 чылдын январь 7-де үнген «Шын» аныкта-рымын Ю. Алабад дээн интервю бергеш, алгы-кеш-ти Абакаңга, алпор дүгүн Черигорскиге болбаары-ла дый алыр бис эвес. Мен ам бо кижиңерден аяк сөсти бердим. Саян амыр алгы-кеш, алпор дүгү сөөртүгү болура чүе мына-ла оза чүгүла апарган чор? Чүгө дээрге Тываның байлаан Саян артыңче сөөртүгү ам бичиң-даа бол, контрол-хи-надалдыг апарган. Бо хы-налдаан-сезинген, чакыды-шыг чогааткан каяр бол-дуор кылдыр карашып тур-мен. Хамык бичиң докумен-тилерин ол бүдүрүлгелерге кылдыр мегелеп бичээш, чүгү-даа Саян артыңче хо-суу-биле шуунтуруп эгелээ-ли-ол.

1991 чылдын январь 7-де үнген «Шын» аныкта-рымын Ю. Алабад дээн интервю бергеш, алгы-кеш-ти Абакаңга, алпор дүгүн Черигорскиге болбаары-ла дый алыр бис эвес. Мен ам бо кижиңерден аяк сөсти бердим. Саян амыр алгы-кеш, алпор дүгү сөөртүгү болура чүе мына-ла оза чүгүла апарган чор? Чүгө дээрге Тываның байлаан Саян артыңче сөөртүгү ам бичиң-даа бол, контрол-хи-надалдыг апарган. Бо хы-налдаан-сезинген, чакыды-шыг чогааткан каяр бол-дуор кылдыр карашып тур-мен. Хамык бичиң докумен-тилерин ол бүдүрүлгелерге кылдыр мегелеп бичээш, чүгү-даа Саян артыңче хо-суу-биле шуунтуруп эгелээ-ли-ол.

1991 чылдын январь 7-де үнген «Шын» аныкта-рымын Ю. Алабад дээн интервю бергеш, алгы-кеш-ти Абакаңга, алпор дүгүн Черигорскиге болбаары-ла дый алыр бис эвес. Мен ам бо кижиңерден аяк сөсти бердим. Саян амыр алгы-кеш, алпор дүгү сөөртүгү болура чүе мына-ла оза чүгүла апарган чор? Чүгө дээрге Тываның байлаан Саян артыңче сөөртүгү ам бичиң-даа бол, контрол-хи-надалдыг апарган. Бо хы-налдаан-сезинген, чакыды-шыг чогааткан каяр бол-дуор кылдыр карашып тур-мен. Хамык бичиң докумен-тилерин ол бүдүрүлгелерге кылдыр мегелеп бичээш, чүгү-даа Саян артыңче хо-суу-биле шуунтуруп эгелээ-ли-ол.

Ирина БЮРБУ.

ТУРУКТА: Кызылда пас-сажирлер АТБ-иниң сле-сары Оссур Салчанович Ки-ноол машина-техника септеп, оңу катан «диргизеринге» бедик мергежилдиг акыл-чыгга санадып, ында акыл-даан аныктарга үлгер-чи-жеткиг болуп турар. Ырак-рестерге үнер улуг авто-бустарын, чик-даа машина-ларын дүрген болгаш бедик шынардыг септерин чедип-киниңг боттадырып келген.

Охемчик ОНДАРНЫҢ ФО-ТОСУ.

ЭКРАНДА — «АЛДАН ДУРГУН»

Тыва Республиканың культурулгү амыдыралында база бир төөгүдүгү болушкуну — бүдүн чартык чыл соңгар тырттырып эгелээ «Алдан дургун» деп кинофильмни баштайгы көрүлдөң болган. Республиканың Дээн Советинин ээлчег чок оңу үшкү сессияның бири амыл хуңуң төңүзүдө болган. Депутаттар, чазак кижигинери болган фильмдин тургускан чогадыкчы коллективтин чам-дык кижигинери оңу көргөңөр.

Республика наымысалыныг кол кинотеатры «Най-рала» кинофильмни баштайгы иңти көрүлдөңиң дугайында чараал таалаы-биле дугурула кылдыр. Бис респу-бликаның культура министри Чыгыш Чимит-Доржуевич ОНДАР болу бистиң редакцияга чедип келген турда, ужу-ра-мыс берип, Арамыста чайгар-ла чаа филм дугайында чу-гаа эгелээ.

«Алдан дургун» деп кинофильмни баштайгы иңти көрүлдөңиң дугайында чараал таалаы-биле дугурула кылдыр. Бис респу-бликаның культура министри Чыгыш Чимит-Доржуевич ОНДАР болу бистиң редакцияга чедип келген турда, ужу-ра-мыс берип, Арамыста чайгар-ла чаа филм дугайында чу-гаа эгелээ.

«Алдан дургун» деп кинофильмни баштайгы иңти көрүлдөңиң дугайында чараал таалаы-биле дугурула кылдыр. Бис респу-бликаның культура министри Чыгыш Чимит-Доржуевич ОНДАР болу бистиң редакцияга чедип келген турда, ужу-ра-мыс берип, Арамыста чайгар-ла чаа филм дугайында чу-гаа эгелээ.

«Алдан дургун» деп кинофильмни баштайгы иңти көрүлдөңиң дугайында чараал таалаы-биле дугурула кылдыр. Бис респу-бликаның культура министри Чыгыш Чимит-Доржуевич ОНДАР болу бистиң редакцияга чедип келген турда, ужу-ра-мыс берип, Арамыста чайгар-ла чаа филм дугайында чу-гаа эгелээ.

«Алдан дургун» деп кинофильмни баштайгы иңти көрүлдөңиң дугайында чараал таалаы-биле дугурула кылдыр. Бис респу-бликаның культура министри Чыгыш Чимит-Доржуевич ОНДАР болу бистиң редакцияга чедип келген турда, ужу-ра-мыс берип, Арамыста чайгар-ла чаа филм дугайында чу-гаа эгелээ.

ХАЙЫРААН САРЛЫКТАР:

Харысалганы кымга онаарыл?

Республиканың Агроулет-дүр эвилелеринг ветеринария килдинизин кол мал эми-чэн Шынар Монгуштуң «Шын» солунда «Мөңгү-Тайга: кандыг аарыгы?» деп чүдүң номчааш, олуп турар сарлыктар сагыштан ыраастап, чоңуң чегнерин чораш кара чамгыс малы-ныстың олуп турарына ха-раарга, канчал мыңчага то-даргай диагноз тып шыда-лайн, тодаргай хемчег боор деп бодалдар башка кирип келер-дир.

«Мөңгү-Тайга: кандыг аарыгы?» деп чүдүң номчааш, олуп турар сарлыктар сагыштан ыраастап, чоңуң чегнерин чораш кара чамгыс малы-ныстың олуп турарына ха-раарга, канчал мыңчага то-даргай диагноз тып шыда-лайн, тодаргай хемчег боор деп бодалдар башка кирип келер-дир.

Монгуш ЭРГЕП. Черби суур.

